

Euskal Herria ezagutuz

DULANTZ-LIZARRA (NAFARROA)

Paisaien muga

Txileko familiaren bisita probestu eta antzinako bide bati ekin diogu. Lizarrusti Lizarra hiriarekin lotzen duena. Bidea aitzakia izan da. Zeltak, antzinaroko sinesteak, basolangileen bizimodua, elizaren pisua eta karlistadak izan ditugu hizpide sei orduko ibilbidean, berdetik horira, pagaditik olibadira eramanen gaituen ibilbidean.

| PATXI LARRION |

Argazkiak: Sergio Casi Larrion

Lizarrate ibarraren ikuspegia.

ORDU TXARREAN aitatu nion duela bi urte Txileko bestelehengusuari birraitatxi Leocadio Etxabarriren historia. Ekaizako lantegiaren inguruak ezagutzeko grinaz heldu da aurtengoan, eta ez dut beste erremediorik izan, Lizarren bidea egin behar dut berarekin. Egiaren aitortzeko bide erdia egiteko asmoa dugu, bide honek hasiera Lizarrustin, Nafarroa eta Gipuzkoaren arteko muga baitu, Ergoienako Lizarraga igaro eta portua pasa eta gero Lizarrateko ibarra zeharkatzen du, ibilbidearen helmuga Lizarra, karlisten hiri buruzagia. Esan bezala, bide erdia egiteko abiatu gara kotxez Leocadioren sorlekutik, Allingo Etxabarritik, osaba Jenarok NA-120 errepidetako hogeigarren kilometroan utzi gaitu, bertan dira Zunbeltzeko benta izandakoaren hondarrak. Gogoan dut, ARGIAKO Ihesi sail honetan Muskilda Tellabidek inguru hauek hartu zituela hizpide 2000an (1763. alea).

Goizeko 8:30ak dira, litro bana ur daramagu, baina bidean izanen dugu kantinplorak non bete. Goizak bero sapa iragartzen du. Osaba agurtu eta bideari ekin diogu, benta izandakoaren hondarrak igaro eta ezkerreara hartu dugu, ibilbidea aski ongi adierazia dago, txirrinduz ere egin daiteke. Dulantz dugu lehendabiziko jomuga, ia 400 metroko desnibela gainditu behar dugu, eguneko aldaririk pisuena daukagu aurrean.

Sakrifizioa, Lizarraten sartzeko ordaina

Dulantzera bidean, Lizarren bideaz dakidana berriro diot lehengusuari, antzinako ibilbidea omen da. Zenbait adituren ustez zelten bide bat izan zen, egiaren aitortzeko, Lizarrusti-Lizarraga-Lizarrate-Lizarra parajeek lerro zuzena osatzen dute, eta kondairak dioenez ibiltariak Lizarrateko ibarrean sartu aitzin sakrifizio bat egin behar zuten Lizarrara iritsi nahi bazuten.

Dulantz (1.243 m) mendi tontorrera heldu gara. Tontorra baino muino bat da, Urbasako punturik altuena. Erpin geodesiko honetatik egun garbietan oso eremu zabala ikusten da, amatxi zenak zioen gisara: “Pentsa, Gaztela ere ikus daiteke”. Hegora begira garelarik gure

Kerezmendiko oihan magikoa.

gibelean Beriain eta eskuinean harrizko pareta bat, Limitazioak mendia zedarritzen duena. Mendi mitikoa eta liskar ekarlea, baso-soilgune bat seinatu diot lehengusuari: bertan zituen gure familiak txabola eta lantegia, han gazte denboran Leocadiok egunak ez, hilabeteak eman zituen bakardadean ikatza egiten. Mende bat eta erdi igaro da ordudanik.

Dulantzeko talaian erabaki bat hartu behar dugu. Bi baitira Lizarrara joateko ditugun aukerak. Eskuineko oihaibidetik Ekaitza-Kerezmendi-Larraitza-Ollarrate, ezkerretik joanez gero, Lizarrate-Irantzu-Ollarrate. Lehenbizikoa luzeagoa da, baina badu bere xarma, Ekaizako elurzuloak, Kerezmendiko harri liluragarriak, ikazkinen oroitarria, eta bisten elegantzia Etxabarriko haitzetatik. Azkenik ezkerrekoa hobetsi dugu, 9:30ak dira eta jada eguzkiak gogotik berotzen du. Ekaiza, Leocadio-

ren sufrikarioen eremua bisitatzerena beste urte baterako utzi dugu. “Sakrifizioa egiteko prest” bota diot, txiletarrak ez dit entelegatu. Dulantzetik ezkerredera abiatu gara, bost minutuz egindako bidea desegin dugu, Portandia dugu hurrengo helmuga, hortik aitzina beti hegorantz.

Portandia-Zanabe tumuluen eremuan gara, Lizarrate ibar txikiaren goiko aldean. Sakrifizio aldare-harria hasi gara aztertzen: harriak lau sakonune obalatu ditu, legendaren arioren sakonune horien funtzioa sakrifikatutako abereen odola biltzea zen. Mokadu bat hartu dugu, hori izan da egin dugun sakrifizio bakarra. Irantzura Lizarrateetik barna daramagun oihaibidean hainbat ur putzu topatu ditugu. Horietako batean hamar minutu lehenago aurreratu gaituzten txirrindulariak bainu bat hartzen aurretik ditugu. Euskaraz zuzendu natzaie, Urbasako Otsaportillon

Irantzuko monasterioko klaustroa. Iturria ageri da lehen planoan.

utzi dute autoa eta gelditu gabe aritu dira Lizarrateko putzuetara ailegatu arte. Bero sapa eguerdiaren atarian.

Irantzuko organo-jotzailea

Irantzun garagardo baten txirrinta kendu eta monasterioan sartu gara. Atarian kartel bat da, bisita antzeztuak iragartzen ditu abuztuko zenbait egunetarako. Jatorrizko tenplua erromanikoa da, Mendizabalen desamortizazioak (1835) ixtera behartu zuen, baina monjeek karlisten babespean 1839 arte bertan iraun zuten. Ehun urte geroago, 1942an, Bianako Printzea Erakundeak berreraikitze lanak hasi zituen. Egun ez dabil haizerik baina halere Iturralde y Suiten Irantzuko organista eroaren legenda berritu diot lehengusuari. Nonbait, Bergarako

hitzarmenaren ondoren monjeek alde egin zuten, baina monje organo-jotzaileak ez zuen monasterioaren eskualdea abandonatu, ahal zuen guztietan Irantzura hurbiltzen zen, haizeak monasterioaren hondarrak zeharkatzean sorrarazten zituen doinuekin miserere bat konposatu zuen Irantzuko organista eroak. Iturralde y Suitek kontakizun honetan Nafarroaren dekadentzia eta liberalkeriak eragin hondamendia irudikatu zituen.

Egun legenda honen egi-antzak inguruko herrietan antzeman daitetzke, monasterio zaharraren harri ez gutxi Abartzuza edota inguruko herrietako etxeak eraiki edota berre-raikitzeo erabili baitziren. Harriak ez ezik bestelako objektuak eraman zituzten inguruko biztanleek, XIII. mendearen akaberarako ama birji-

naren eskultura polikromatua XIX. mendeko erdialdean Etxabarriko elizan laketu baitzen.

Irantzutzi eta berriz ere egindako bidea desegin behar izan dugu. Hiru minutuko kontua da, ezkerreko oihanbidea hartu dugu, eguneko bigarren aldapa: ez da aurrenekoa bezain pisua baina eguzkiak malkartsu bilakatzen du bidea. Gogotik eskertu dugu landatutako pinuek —astakeriak nonahi dira— eta bertako artadiak eskaini itzala. Ollarrateko lepoa da gure hurrengo xedea, Etxabarrin Bedaga toponimoa ibiltzen dugu mendi-lepo hori izendatzean. Bertan, Larraitatik datorren bidearekin bat egin dugu, urruti geratu dira pago eta haritzak, artearen eremuan gara.

Ollarraten 1492an, Ameskoa, Etxabarri, Eraul, Irantzuko monasterioa eta Abartzuzako ordezkariak bildu ziren, eta Limitazioak mendiaren ustiatzea arautu zuten. Arauak aldaketak izan ditu mendetan zehar, polemikoena 1903an: aski ongi bustitako afari baten ondoren adostutakoa da, baina hori beste historia bat da, hori bai, ameskoarra beti irabazle.

Karlista eta liberalen oihartzuna

Azantza haitza dugu gure eskui-nean, aurrera segitu behar dugu Eraulgo herriko iturria amets. Hala ere ez dugu biderik zuzenena hartu, Lazkuako langara ailegatzeko Eraul eta Etxabarri herrien arteko mugalerroa jarraitu dugu. Ibileran Atxagaren *Sara izeneko gizona* liburuko pasarte bat akordura ekartzea otu zait, 1834ko abuztuaren 19an Zumalakarregiren tropek Carandoret baroiaren ejertzitza txikitu zuten gugandik aski hurbil den San Faustoko haitzetan, baina ez diot txiletarrari ezer esan nahi lehendabiziko karlistadaz.

Leocadioren sorterriari begira San Mameseko ermita seinalatu diot lehengusuari. Menturaz hor zen Leocadio 1873ko maiatzaren 5ean, aipatu dut nik, gazteegi erantzun dit txiletarrak. Bederatzi urte zituen lehengusuaren birraitatxiak Eraulgo bataila gertatu zenean. Orokieta porrotaren ondoren karlistek erdietsi zuten lehendabiziko garaipena izan zen Eraulgoa. Lokizko mendi-

lerrotik gu garen tokira iritsi ziren Dorregarai, Valdespina, Lizarraga, Olo, Radica eta beste, Joaquín Navaroren koronelaren giriengandik ihesean. Azkenik aurre egin zieten, non eta Etxabarriko lurretan, baina historiak Deierriko Eraul idatzi du kroniketan. Lehengusua piztu da batailaren egiazko gertalekuaren berri izatean, txiletarrak Etxabarri du abizena, guk jada bosgarrena dugu abizen hori. Etxabarrin 1864an sortutako Leocadio Etxabarririk 1894an utzi zuen Allin ibarra. Zer dela eta? Kontatu digutenez, ez zen oso ongi moldatzen bere aitarekin. Gerra ondorengo albo-kalteren bat? Eta hala balitz, nor zen liberala eta nor karlista?

Eraulen sartu gara, iturritik trago luzea hartu dugu. Iturrietako ura edan dugun guztietan, kalparraren historia berritzeko tentazioa izan dut, honetan amore eman dut, tradizioak dioenez gizonezkoen artean oso burusoil gutxi da Eraul eta Etxabarrin. Urak daraman karea ote? Lehengusuak farre egin du eta eguzkitara ateratzean dir-dir egin du bere kalpar urdinduak.

Eraulgo artea, gerraren lekuko

Abartzuzarako errepedea hartu dugu, bostehun metrora Eraulgo artea, zuhaitzaren sabel urratuari so geratu gara. Artearen gibelean Eraul eta Allin ibarra, ezkerrean Abartzuza eta Muru-Mendia. Bostehun urte omen dituen Eraulgo artea talaia ezin hobea zatekeen 1874ko uztailaren 27ko bataila ikusteko. Hartan ere gorritz tindatu ziren galsoroak, besteak beste Concha jeneral liberala hil zuten bataila hartan. Txillarde-

Bostehun urte omen dituen Eraulgo artea talaia ezin hobea zatekeen 1874ko uztailaren 27ko bataila ikusteko.

giren *Putzu* eleberria ekarri dut hizpidera, nik dakidala ez dute gaztelaniara bihurtu. Osaba Jenaro euskara ari da ikasten Txilen, menturaz inoiz ezer kontu diezaioke semea duen nire lehengusuari. Errepublikak karliberal baten aldekoa nintzela esan nuen Joseba Tapiaren *Eta tira eta tunba* (2010) lanaren karietara, garbi dut, lehengusuari diska oparitu behar diot.

Azken arteek bidea zedarritzen dute. Ekiloreak eta garigaiak inguruko soroetan, olibondoren bat ere ageri da Lizarrara bidean. Ez dira ikusi ditugun lehenengoak, Ollarriten eta Lazkuako langan ginela Etxabarriri begira olibadi bat ikusi dugu, zuzen harturik bi kilometroko tartea da olibadi horretatik hai-

tzetan ikusten diren lehenbiziko pagoetaraino.

Bearingo dermioan sartu gara baina ez dugu herri kaskoa zapaldu. Lizarrako ospitalea dugu aurrez aurre, sei ordu eman ditugu oinez, eskerrak ez zaigun urik falta bidean. Osaba Jenaro Lizarrako zezen-plazaren ondoko tabernan dugu zain. Txangoa berriro diogu, gaur ez gara Karlsten hiri buruzagian sartuko, paisaien mugara nahi dugu itzuli. ■

Bisitatu
Ihesi.com,
aisialdirako
webgune
parte-hartzailea.

Abentura kirolak
- Ezkonurreko agurrak
- Familiarteko jarduerak
- Abentura bidaiak
- Material tekniko alokairuak
- Eta askoz gehiago...

San Juan 18, Albeniz-Asparrena (Araba) - Tel. 635 748 948 - 635 748 947
www.inguruabentura.com - info@inguruabentura.com